

Jukuma Vācieša vārdu 20. gadsimtā uz nebēdu locīja Krievijā gan burtiski – saucot viņu par Joahimu Vaceti –, gan pārnestā nozīmē, pieminot viņa lomu Krievijas Pilsoņu karā un lielinieku varas izglābšanā. Neatpalika arī Latvija – Latvijas Republikā to noklusēja, okupētajā padomju Latvijā slavināja, nonākot pat līdz apoloģētikai. Trimdas vēsturnieks un publicists Uldis Ģermanis Stokholmas universitātē pat uzrakstīja doktora disertāciju par pulkvedi Vācieti un latviešu strēlniekiem pasaules karā, cenšoties parādīt to, kas toreiz netika pausts okupētajā Latvijā, – nacionālo pusi Vācieša uzskatos. Šodien atkal daudziem nav skaidrs, ko "iesākt" ar Jukumu Vācieti – latvieti, kuru vēl arvien, gandrīz 70 gadus pēc viņa nāves, pazīst ne tikai vēsturnieki Krievijā, ASV, Lielbritānijā un citur pasaulē. Kas tad ir šis "karstais kartupelis"?

Protams, Vācieša darbība vēl jāpēta, taču skaidrs, ka viņš bija nacionāli noskaņots, talantīgs karavononis, labs rakstītājs un godkārigs cilvēks. Nebūdams lielinieks, viņš 1917. – 1918. gadā izvēlējās lielinieku ceļu. Un, nebūdams lielinieks, 1918. – 1919. gadā izmantoja savu vecajā armijā un tās Ģenerālštāba akadēmijā izkopto neapšaubāmo militāro talantu, lai izveidotu un nostiprinātu sarkano armiju, kā arī sagrautu padomju valsts ienaidniekus. Paradokss, kas bija iespējams vienīgi Krievijas Pilsoņu kara haosā un kas iznesa Vācieša vārdu neiedomājamos augstumos. Izskaidrojums meklējams gan Vācieša personiskajās īpašībās – vēlmē palikt kopā ar saviem strēlniekiem, godkārē –, gan latviešu tautas sarežģītajā vēsturē, kas vispār radīja tā saukto sarkano strēlnieku fenomenu.

Vācietis kļūdījās, taču 1917. – 1919. gadā kļūdījās daudzi latviešu strēlnieki (nejaukt ar čekistiem, kas ļoti reti nāca no strēlniekiem), kuriem nebija iespējas atgriezties vācu karaspēka okupētajā dzimtenē un kuri, tāpat kā Vācietis, uzskatīja, ka latviešu galvenais ienaidnieks ir baltieši, kas nedeva latviešiem nekādas cerības pat uz autonomiju. Vienkārši lielākajai daļai pēc tam bija iespēja izpirkt kļūdas – Latvijas armijā dienēja vairāki simti bijušo sarkano strēlnieku komandieru, no kuriem daudzi bija komandējuši sarkanās armijas pulkus, divīzijas un pat armijas. Vācietim kā visas sarkanās armijas virspavēlniekam tādas iespējas nebija. Viņa dzīvēstāsts ir spilgts apliecinājums talantīga cilvēka, savas zemes patriotiska personiskajai traģēdijai. Un visas latviešu tautas ļoti traģiskai vēstures lappusei. Kāda tā īsti bija?

Karavīra cepures šarms

Bērnībā mazais Jukums – dzimis 1873. gada 23. novembrī Lutriņu pagasta Jaunmuižā muižas vecākā kalpa Jukuma un Līzes daudz bērnu ģimenē – ganīja lopus pie šaimniekiem, bet ziemās mācījās Šķēdes pagasta un Jaunmuižas

KRIEVISKI.

Ar jūtamu akcentu

Ar 2200 balsīm aptaujas "100 Latvian personalities" sarakstā 83. ir JUKUMS VĀCIETIS. Pagājušā gadsimta 20. gadu sākumā Latvijā bija droša informācija, ka Vācietis vēlas atgriezties dzimtenē. Sociāldemokrāti pat divas reizes izvirzīja jautājumu Saeimas Kara lietu komisijā, taču nesekmīgi – daudziem sarkanās armijas virspavēlnieka atgriešanās bija nepieņemama. Dzimtenē atgriezās tikai viņa ģimene – sieva ar trīs bērniem. Dēls Jukums nomira 30. gadu beigās, bet sieva Margareta ar meitām 1939. gadā izceļoja uz Vāciju, no kurienes pēc kara – uz ASV, kur dzīvoja vēl 1970. gadā.

Viļņas junkurskolas laikā.

Jukums Vācietis (pirmajā rindā vidū) 20. gs. sākumā ar Rīgas unteroficiāru bataljona virsniekiem un karavīriem.

skolā. 1891. gadā viņš beidza Kuldīgas ministrijas skolu, paralēli strādājot sērkokociņu fabrikā "Vulkāns" un aktīvi apmeklējot Kuldīgas latviešu biedrības jautājumu vakarus. Toreiz viņu ar stāstiem par karu saintrīg-

ja kāds radnieks, kurš karoja krievu – turku karā. Viņš uzdāvinājis mazajam Jukumam savu karavīra cepuri ar sarkanu apmali! Un Jukums nolēma kļūt par karavīru (dienests armijā pavēra ceļu uz izglītību

un zināmu stāvokli sabiedrībā).

1916. gada 4. septembrī Rīgas frontē, jau būdams latviešu strēlnieku bataljona komandieris, Vācietis laikraksta "Lidums" korespondentam stāstīja, ka pirms 25

gadiem šajā pašā dienā vecākais brālis Ērmanis viņu zirga vezumā atvedis līdz Tukumam. Jukums ar vilcienu ieradās Rīgā un iestājās dienestā unteroficiāru mācību bataljonā. Otrajā dienā viņš "tikpat

Nezināmais Vācietis

brīvprātīgi, kā iestājies, grib izstāties un braukt atpakaļ uz mājām, jo izrādās, ka cepures apmale nav no sarkanās krāsas". Tomēr, sekmīgi pabeidzis mācību kursu, jaunais unteroficiers drīz iestājās Viļņas junkurskolā, ko beidza kā viens no sekmīgākajiem. Viņš studē vienlaikus ar Jorģi Zemītanu, kurš nākamībā kļuvis par Latvijas armijas pulkvedi, un Eduardu Airi, nākamā Latvijas armijas ģenerāli. Starp citu, likteņa ironija – abi 1919. gadā cīnījies pret Vācieša komandētajiem sarkanajiem spēkiem, pirmais – kā Ziemeļlatvijas brigādes komandieris, otrs – kā Deņikina balto armijas augsts virsnieks.

Pēc junkurskolas absolvēšanas Jukums dien Kauņas cietokšņa garnizonā, bet no 1902. gada – Rīgas unteroficiēru bataljonā. Tieši šeit viņš iepazīs ar Margaretu Kergeri, turīga vācu tautības būvuzņēmēja meitu. Abi 1904. gadā apprecējās. Jau nākamajā gadā viņiem piedzimst meita Irēna. Pēc četriem gadiem viņai seko Jukums un 1911. gadā – Vera.

Jukums un Piektais gads

Kurā pusē poručiks Vācietis atradās 1905. gadā? Viņš pats vēlāk raksta, ka simpatizējis tautai – panācis, ka atbrīvo apcietināto brāli Jani. Tomēr ir skaidrs, ka Vācietis, tāpat kā desmitiem citu revolucionārajā Baltijā novietotā karspēka latviešu tautības virsnieku, bija spiests pakļauties pavēlēm un ārēji nekādas simpātijas "nemierniekiem" neizrādīt. Un to viņš arī nedarīja. Galu galā arī padomju laikā, tikai garāmetojot, kā šķietami nebūtisks tika minēts viņa dienests Rīgas unteroficiēru bataljonā, jo tieši viena šīs vienības rota šāva uz demonstrantiem Daugavmalā 1905. gada 13. janvārī. Apšaudē nogalināja vairāk nekā 70 cilvēku (šīs vienības virsnieki netika arī nosūtīti uz Tālajiem Austrumiem karot ar japāņiem). Nebūt nav izslēgts, ka Vācietis atradās tās sastāvā. Septembrī Vācietis paaugstināja par štābkapteini, bet nākamajā gadā, izturējies konkursu starp vairākiem desmitiem kandidātiem, Jukums iestājās prestižajā Nikolaja Ģenerālštāba akadēmijā Pēterburgā. Pēc trīs gadiem to pabeidza. Dienēja Kauņā un Daugavpilī, bet 1912. gadā kļu-

va par apakšpulkvēdi un 102. Vjatkas kājnieku pulka bataljona komandieri Grodņā.

Vācietis atšķirībā no daudziem citiem latviešu virsniekiem nezauddēja savu latviskumu. Vēl Ģenerālštāba akadēmijā viens no profesoriem, visumā pozitīvi raksturojot Vācieti kā speciālistu, rakstīja: "Ar jūtamu akcentu runā krieviski un ne vienmēr atjautīgs atbilstošu krievu valodas izteicienu izvēlē."

1914. gada vasarā sākās Pirmais pasaules karš un 102. pulks uzreiz tika iesaistīts kaujās ar vāciešiem Austrumprūsijā un pēc tam Polijā. Novembrī, bataljonam izlaužoties no aplenkuma, Vācietis kontuzēja un ar šautenes lodi ievainoja kājā. Viņš ārstējās hospitālī līdz 1915. gada februārim, pēc tam pasniedza taktiku Viļņas karaskolā, bet novembrī tika iecelts par 5. Zemgales latviešu strēlnieku bataljona komandieri (1916. gada beigās bataljonus pārformēs par pulkiem), vēlāk – paaugstināts par pulkvedi. No šā laika viņa vārds ir saistīts ar latviešu strēlniekiem un viņu kaujām.

Napoleona komplekss

Strēlnieki atmiņās Vācieti kā komandieri raksturo pārsvarā ļoti pozitīvi. Esot bijis biedrīks, labprāt aprunājies ar ierindas karavīriem, tos tēvišķi pamācot un nostrodot. Milējis kārtību – frontē zemniecas iekšpuse vienmēr bijusi sakārtota un pat izdailota. Bijis nacionāls, piemēram, ar dzejnieka Aleksandra Čaka starpniecību par leģendāru kļuvušajā uzrunā strēlniekiem pirms kaujām Piņķu baznīcā Jukums vairākkārt piesaucis latviešu tautas intereses. Pamaza auguma, plecīgs, atstājis simpātisku iespaidu. Jā, "ārēji atgādinājis Napoleonu", rūpējies par strēlniekiem un atbalstījis dzejnieku un mākslinieku darbību – Edvardus Virza bijis viņa "galma dzejnieks".

Toreiz 1. Daugavgrīvas bataljona komandieris Rūdolfs Bangerskis liecina, ka Vācietis pēc 1916. gada jūlija kaujām bija viens no tiem, kas visdedzīgāk aizstāvēja ideju par latviešu bataljonu pārveidošanu par pulkiem, divīziju un pat korpusu. Kāpēc? Vācietis vēlējies komandēt par bataljonu lielāku karaspēka daļu un attīstīt militāro karjeru. Vācie-

Austrumu frontes pavēlnieks Jukums Vācietis vilcienā.

ti vairākkārt nevieta, pārspīlētā formā esot centies izcelt savu militāro ģēniju un uzsvērt pārākumu pat pār amatos vecākiem virsniekiem. Šķiet, Bangerska spriedumi nav bez pamata – arī Ļevs Trockis vēlāk Vācietim pierakstīja "Napoleona kompleksu". Turklāt paša Vācieša darbos nevar nepamanīt tendenci notikumu priekšplānā izvīzīt sevi un savus nopelnus.

Pēc 1917. gada Februāra revolūcijas Vācietis vairākkārt publiski uzstājās pret lielnieku propagandēto brāļošanas frontē ar vāciešiem. Sociāldemokrāts Bruno Kalniņš atcerējās, ka maijā Vācietis nav viņam atļāvis uzstāties pulkā ar pretkara runu. Runa tomēr teikta, jo pulka komandieris bija spiests pakļauties pulka komitejas rīkojumam.

Pie lielniekiem

Tālākā pulkveža darbība saistīta ar lielnieku varu. 1917. gada novembrī viņš vadīja "kontrevolucionārā" 12. armijas štāba likvidāciju Valkā, bet pēc tam tika iecelts par 12. armijas pavēlnieku. Decembrī kā Revolucionārā lauka štāba pārvaldes priekšnieks viņš sāka sarkanģvardu organizēšanu, bet 1918. gada janvārī vadīja kaujas pret Dvbor–Musņicka poļu korpusu Baltkrievijā. Aprīlī viņu iecēla par sarkanajā armijā iekļautās Latviešu padomju strēlnieku divīzijas – tās pašas, kas 6. –7. jūlijā Maskavā vadīja kreiso eseru sacelšanās apspiešanu, – komandieri. Sākotnēji lielnieku vadoņi Vācietim negribēja uzticēt operācijas vadību. Ameriķaņu vēs-

ka pirms miega viņš mēdza lasīt Napoleona biogrāfiju un dalījās ar nepieticīgām domām ar diviem trim jauniem virsniekiem".

Padomju tautas ienaidnieks

1920. gadā Vācieti iecēla par sarkanās armijas Ģenerālštāba akadēmijas pasniedzēju (no 1927. gada profesors). Viņš lasīja kara vēstures, militāri sabiedriskās psiholoģijas kursu, uzrakstīja vairākas grāmatas. Sevišķu ievēribu pelna darbs "Latviešu strēlnieku vēsturiskā nozīme". Būtībā dziļi nacionālajā darbā autors mēģināja pierādīt, ka tikai lielnieku uzvara deva iespēju Latvijai būt neatkarīgai un tāpēc strēlnieki aizstāvējuši padomju varu. Raksturīgi, ka 20. gadu sākumā izdotā darba ievadā izdevēji brīdina izturēties pret izdevumu kritiski. "Tas jādara vēl jo vairāk tāpēc, ka autors neslēpj, bet visur izceļ savu nacionāldemokrātisko kredo, savu tautiskumu – tīro latviskumu. [...] Šķiru cīņu viņš nesaprot."

Pilnīgas uzticības Vācietim nebija. 1922. gadā sadarbību ar čeku aģenta (segvārds Bumbieris) statusā sāka Igaunijas diplomāts Maskavā Romāns Birks. Pats būdams bijušais Krievijas armijas virsnieks, viņš labi pazina daudzus sarkanajā armijā augstos amatos esošos latviešus un igauņus – bijušos virsniekus. Bieži pie Birka cīmojās arī Vācietis, ciemakukulī nesot padomju militāros žurnālus un literatūru. Viens no pirmajiem aģenta Bumbiera uzdevumiem bija Vācieša "aģentūras novērošana". Vācietis atšķirībā no daudziem citiem bijušajiem virsniekiem nekad neiestājās komunistiskajā partijā.

1935. gadā Vācietim tika piešķirta 2. ranga armijas komandiera dienesta pakāpe un vairāki ordeni. 1937. gada 29. novembrī lekciju starpbrīdī viņš tika apcietināts kā "latviešu fašistiskas organizācijas" dalībnieks sarkanajā armijā.

Kad starpbrīdis beidzās, auditorijā ienāca kursa komisārs un paziņoja: "Lekcija neturpināsies. Lektors Vācietis apcietināts kā tautas ienaidnieks." Spīdzināšanā viņš atzina sevi par vainīgu "kontrevolucionāra apvērsuma gatavošanā" un saskaņā ar krievu vēsturnieku teikto norādīja uz vēl 20 augstākajām sarkanās armijas militārpersonām kā "latviešu fašistiski – teroristiskas spiegu organizācijas" dalībniecēm. Visi tikuši arestēti. 1938. gada 26. jūlijā Staļinam un Molotovam tika iesniegts saraksts "Maskava – centrs", kurā bija 139 uzvārdi, to vidū arī Vācietis. No tā izvītroja maršala Jegorova uzvārdu (nomira ieslodzījumā 1939. gadā) un uzlika rezolūciju: "Par visu 138 cilvēku nošaušanu. Staļins, Molotovs." 28. jūlijā PSRS Augstākās tiesas Augstākā kolēģija visiem piesprieda nāvessodu, kas tajā pašā dienā "Kommunarkā" (Maskavas apgabalā) tika izpildīts, nošautos turpat aprokot.

Ēriks Jēkabsons, Dr. hist.,
foto no V. Bērziņa grāmatas "Es iešu pirmais" un Latvijas Kara muzeja fonda

Padomju Krievijas bruņoto spēku virspavēlnieks Jukums Vācietis (trešais no kreisās) Daugavpilī 1919. gada janvārī.

